

SPECIFICITY OF THE MAIN CONCEPTS IN THE CULTURE OF POPULATION SAFETY AND PROTECTION IN DISASTERS

Abstract: When the influence exerted by the limiting factors on the human psyche is described, along with the concepts as follow: safety, protection, prevention, disaster, disastrous situation and distress, there are also the other ones as: catastrophe, traumatic event, crisis, extreme conditions, extraordinary situation, emergency, hazardous, heavy or hard situation, limiting or critical situation etc. What is the common among all the above mentioned concepts is their characteristics summarizing the specific influence exerted on the individual in adverse circumstances. Clarifying the single concepts and the difference among them contributes to their accurate adoption by students who are going to become future guides. The correct adoption and use of the above said concepts by the students improves their vocational training, preparation and culture with the purpose to face any kind of difficulties arising for human physical and mental health or being a potential threat to his life when a disastrous situation should be overcome or a way out of it should be found.

Author information:

Zahariy Dechev

 Bulgaria

Keywords:

safety, protection, prevention, disaster, disastrous situation, distress, didactic matter, students, guides.

Проблемът за гарантиране на сигурност и защита на туристите при бедствия, аварии, ПТП и пр. през последните години придобива все по-нарастващо значение. Тревожната действителност на неочаквано възникналите и застрашаващи живота на хората бедствия все по-остро поставя на преценка подготвеността и културата на безопасност, които е необходимо да имат самите служители в туризма и потребителите на туристически услуги. За туристическия бранш е важно да осигури на туристите безопасна среда на придвижване, живот, активен отдих и рекреация в туристическите транспортни средства и местата за настаняване и хранене.

Културата на безопасност и защита на населението при бедствия, аварии и епидемии, като образователна тема, е обект на сериозно внимание от страна на висшето училище, очертаваща контурите относно превенцията, готовността, безопасността, сигурността и подготовката на обучаваните. Необходима е предварителна професионална подготовка на специалистите, работещи в областта на туризма (в частност - екскурзоводите) за справяне (извършване на първоначални действия) и оказване както на първа долекарска, така и психологическа помощ, обобщени в защита (самозащита) на пострадалите (населението) при появата на неочаквани и критични бедствени ситуации и катастрофи.

Целта на настоящото теоретично изследване се отнася до комплексното познаване на основополагащите понятия и словосъчетания, отнасящи се до възникващите опасности, трудности, заплахи, поражения, кризи, които могат да възникнат по време на бедствие (авария, пожар, пътнотранспортна катастрофа, тероризъм и др.). Правилното им усвояване допринася за по-добрата теоретична и практическа професионална подготовка на студентите-бъдещи екскурзоводи.

Проблемите на съвременното висше образование по туризъм все по-категорично налагат утвърждаването на интегративното и интерактивното обучение. Съвкупността от изучаваните

разнообразни учебни дисциплини, включени в подготовката на студентите, позволява да се организира ефективно процесът на усвояване на професионално-практически компетенции, необходими при реализиране на бъдещите им квалификационни задължения. Проблематиката за защита на населението (туристите) при неочаквано възникнали критични ситуации заема съществен дял в професионалната подготовка на студентите, придобиващи квалификация „Екскурзовод в туризма“.

В *Закона за защита при бедствия* (Изм. ДВ., бр. 13 от 07. 02. 2017 г.) в чл. 16, ал. 1 и 4, е отбелязано, че в системата на висшето образование се провежда *обучение за защита при бедствия и за оказване на първа долекарска помощ*. Обучението в системата на висшето образование се организира от висшите училища в съответствие с тяхната специфика и с тази на обучението по професионални направления и специалности за придобиване на образователно-квалификационни степени.

В учебния план на специалността „*Управление на туроператорската и турагентската дейност*” (редовно обучение) в Колеж по туризъм към Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас, учебните дисциплини „*Защита при бедствия и аварии*“ и „*Оказване на първа долекарска помощ*“ са задължителни.

Обучението по „Защита при бедствия и аварии“ предоставя специфични знания и професионални компетенции и допринася за подготовката на бъдещите екскурзоводи и повишаване на квалификацията им по отношение на превенцията и предпазването на населението от бедствия, аварии и катастрофи. То осигурява достатъчна научно-теоретична осигуреност в качеството на подготовката им за оцеляване в екстремални условия, с цел формиране на адекватна готовност за действия в такива ситуации. Изискванията за подготовка се отнасят до всички участници в екскурзоводската дейност и уреждат техните задължения, насочени към формиране на жизненоважни умения за адекватни реакции при бедствия и аварии и за прилагане на необходимите мерки за оказване на помощ при пострадали.

Многоплановостта и сложната структура на учебната дисциплина е ярко отразена и в нейното название. Трите основни понятия „защита, население и бедствие“, включени в наименованието на учебната дисциплина, отправят изследователския и образователен поглед към изграждането на основите на изучаване на защитата на населението при бедствия, като система. Знанията за същностните им характеристики имат основно значение за тяхното правилно използване, превенция и справяне при възникване. Използваните понятия и свързаните с тях терминологични особености са фактор за обогатяване на културата, познавателните възможности, професионалната компетентност, уменията и опита на учещите.

В научния дискурс се използват редица понятия и термини с пряка или относителна съподчиненост, обединени в понятийно-терминологична система и поддържащи единството в тази система. Съдържанието на отделните понятия, включени в наименованието на учебната дисциплина, от една страна, диференцират всеобхватността на интегрираното образователно съдържание. От друга, предпоставят възможности за формиране на собствени комуникационни потребности, ценности, способности, нагласи за действие и оказване на първа помощ (на пострадалите) при настъпило неочаквано бедствие. Подобна постановка обуславя необходимостта от наложително изясняване на понятията: *опасност, безопасност, защита, население, бедствие, ситуация*, като основни компоненти (елементи), изграждащи научната терминология на изучаваната научна област и учебна дисциплина, и които в голяма степен са зависими от интеграционните връзки с други обществени науки или научно-приложни направления.

„**Опасност**“ е опасно явление, вещество, човешка дейност или състояние, което може да причини загуба на човешки живот, травми или други последици за здравето, имуществени

щети, загуба на поминък и услуги, социални и икономически сътресения или увреждане на околната среда.¹

Опасността е всичко, което може да причини вреда и застрашава здравето и живота на човек, изпаднал в бедствена ситуация. Вероятността от всяка предизвикана опасност и нейната сериозност разкрива риск за здравословното състояние на индивида. Един от възможните начини за избягване, оценяване и приоритизиране на риска е предварително да се идентифицира опасността, която го поражда. Проучването на възможните начини да не се допусне опасността се отнася до организиране на нейния мониторинг и след това планиране на нейното преодоляване (отстраняване) и ликвидиране на последиците. Борбата с рисковете изисква и създаването на мерки за контрол и защита на населението при бедствие. Всяка опасност, и да не може да бъде елиминирана, предполага възможността да се избегнат някои от рисковете чрез алтернативни начини и вземане на предварителни решения относно превантивните действия. Опасността е трайно взаимосвързана с културата на безопасност и защита при бедствие.

Културата на безопасност преди всичко се отнася до общите принципи на превенция и тяхното насърчаване и реализиране на дело. Това е вид социално учене с преобладаващ нравствен акцент, неделимо от цялостното образование и самовъзпитание на личността на екскурзовода в туризма. Превенцията касае мерките (защитата) за опазване здравето на хората, които могат да бъдат засегнати по неблагоприятен начин. Превенцията за тяхната безопасност осигурява рамката за проучване и поддържането на безопасност. Подготовката по безопасност е превантивна мярка за предвиждане и изпреварване на риска и изисква реализирането на непрекъснат превантивен образователен и възпитателен процес. Това е основата за формиране на когнитивни и емпирични умения, самосъзнание, самодисциплина, лична ангажираност и отговорност, ориентиране в ситуацията, търсене на алтернативи и вземане на решения, модели на поведение, оказване на първа помощ и опит, необходими за опазване и защита на живота и здравето на човека. Формирането на умения за осъзнаване и оценяване на риска, предпазването от нежелани травматични състояния и свързаните с тях последствия, е част от професионалното обучение по култура на безопасност за екскурзоводите.

Анализът на понятието „защита“ разкрива потенциалните възможности за осигуряване на предпазване, защита, безопасност, сигурност, спасяване и помощ на пострадали хора. Понятието „защита“ е водещо в законодателно отношение. Законът се отнася до извършване на анализ и оценка на риска от възникване на бедствие и прогнозирането на въздействието; набелязване на превантивни мерки за намаляване на неблагоприятните последици; взаимодействие на органите на изпълнителната власт; навременно обявяване на местното население при заплаха или възникване на бедствие; обявяване на бедствено положение на територията на повече от една област и пр. Той включва понятието „защита“ като генерална и възлова интеракция в законодателната комуникация. Самият закон е озаглавен „Закон за защита при бедствия“.

„**Защитата**“ или „**самозащитата**“ се отнасят до подобряване на резултатността в колективен или индивидуален аспект. Основна задача на превантивната дейност е да направи хората способни за осъществяване на самозащита и защита на другите при бедствено положение. Без да се пренебрегва ползата от индивидуалната защита (самозащита), на преден план се извеждат предимствата от триадата „индивид – група – общност“. Оказването на защита (помощ) и достигането до състояние на самозащита (самопомощ) на бедстващия в условията на оцеляване, означава да се предприемат редица спешни мерки и адекватни действия. Всеки човек се нуждае и от специална подкрепа и комуникация с другите за

¹ Нешкова, Д. Защита на населението от бедствия и опазване на околната среда. УИ „Св св. Кирил и Методий“. Велико Търново. 2011., с. 11

самозащита, чрез която да подобри способностите си за успешно справяне с кризисното (травматично) преживяване по време на бедствието. „Най-важната част от самозащитата са решенията, които се вземат, а най-добрият инструмент за оцеляване остава натрупаният практически опит, знанията и уменията, придобити предварително, както и разсъжденията, които трябва да се правят във всяка ситуация“.²

Според Закона за защита при бедствия (чл. 4), основните принципи на защитата при бедствия са:

1. право на защита на всяко лице;
2. предимство на спасяването на човешкия живот пред останалите дейности по защитата;
3. публичност на информацията за рисковете от бедствия и за дейностите на органите на изпълнителната власт по защитата при бедствия;
4. приоритет на превантивните мерки при осигуряване на защитата;
5. отговорност за изпълнението на мерките за защита;
6. поетапно предоставяне на сили и ресурси за защита.³

Защитата на населението при бедствие изисква активен процес на *планомерно и целенасочено управление* от страна на административните органи. Съобразно вида и спецификата на възникналата екстремална ситуация, екскурзоводът, като лидер, отговарящ за екскурзоводската група и безопасността на туристите, също може да поеме нейното първоначално ръководство и координация за оказване на първа помощ и излизане от бедственото състояние.

Цв. Русева (2017) дефинира *населението на една страна* като сложна и динамична социална система, пряко зависима от действията на средата, в която то живее и се развива. Казано най-общо, населението е съвкупност от хора, живеещи в границите на дадена държава по общо установени норми и правила на социален живот. Именно чрез тях се определят общите национални ценности, интереси и цели.⁴

Съответно *във връзка с туризма има население*, което се обособява като преминаващо, гости, екскурзианти или туристи (временно пребиваващи) в определено туристическо пространство и туристическа територия (туристически регион, зона, дестинация, страна, район, център - област, селище, курорт, местност, комплекс) или акватория към съответната държава. Населението участва в туризма под различни форми и социални групи – като туристи (международни или вътрешни) или екскурзианти (посетители за един ден), обслужващ персонал, местно население или като обикновени наблюдатели на туристическите дейности. В определен период от живота си човек е въввлечен във вдъхновяващото и френетично (въодушевлено) туристическо преживяване.

Защитата и безопасността на човека (населението) по време на туристическо пътуване или пребиваване в дадена туристическа дестинация има голяма приложна стойност за развитието на туризма. В определена (уникална) туристическа територия човек избира да пребивава и да ползва туристически услуги. Също така да опознава и да посещава нови и непознати за него разнообразни туристически ресурси (природни и антропогенни), в зависимост от мотивацията и разбиранията си, познавателните интереси и социокултурното си ниво или желанието си за рекреативност (отдых, почивка), с цел да задоволи своите туристически потребности.

² Пляков, Ст. Пешеходен туризъм. Изд. „Наука и икономика“ Икономически университет – Варна. Варна. 2014., с. 104

³ Закон за защита при бедствия. (Изм. и доп. ДВ, бр. 60 от 07. 07. 2020 г.); <https://www.mvr.bg/gdpbzn/дирекцията/нормативна-уредба/default>; <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135540282> (12. 12. 2020 г.)

⁴ Русева, Цв. Демографската катастрофа в България и нейните измерения. – В: Сб. доклади от годишна университетска научна конференция 1-2 юни 2017 г. Електронно издание. ИК НВУ „Васил Левски“. Велико Търново. 2017., с. 446-447

Устойчивото развитие на туризма (в последните години) съвпада в голяма степен с новата парадигма (туристически позитивизъм) за осигуряване на допълнителни гаранции за спокойна среда (защитеност) по време на туристическото пътуване (ваканционна почивка, туристическа екскурзия, поход в планината и пр.). Обезпечаването на сигурност за здравето, безопасността на живота и защитата на туристите (населението) при бедствие, е съществена част от качеството на предоставяните туристически услуги. Комплексните професионални компетенции, знания и ключови умения на всеки специалист, работещ в туризма, за извършване на защита (самозащита) и оказване на първа помощ и взаимопомощ на човека (туриста) при бедствие (екстремална ситуация) в туристическата среда, са сърцевината на изучаваната учебна дисциплина.

Според В. Бадев (2017), *защитата на населението* се изразява в процесите на предотвратяване, овладяване и преодоляване на последиците от кризи, като се очертават насоките за създаване на ефективна, ресурсно и технически осигурена система за превенция и реагиране при бедствия.

Държавната политика за защита при бедствия е насочена към предотвратяване, овладяване и преодоляване на последиците от тях, защита на живота и здравето на населението и опазване на културните ценности.

Основната визия за защитеност се заключава в разбирането за сигурността, като система от органи и организации за защита на националната сигурност, гражданската сигурност на населението и инфраструктурата в извънредни ситуации.⁵

Бедствието, като понятие, се обосновава като *ситуация или поредица от ситуации*. Те могат да бъдат предизвикани от различни извънредни обстоятелства, като: природни бедствия, промишлени аварии, пожари, инциденти, автотранспортни катастрофи, терористичен акт и пр., които засягат и застрашават живота и здравето на населението и неговото имущество. В настоящото изложение *бедствието се разбира като обобщаващо понятие и се използва като синоним* (не само в неговата специфична ограниченост на възприемане като природно бедствие), въпреки съдържателните различия и мащаба на проявление на другите екстремални видове: промишлени аварии, пожари, ПТП, актове на тероризъм, зарази и др.

По смисъла на „Закона за защита при бедствия“ (Чл. 2): **бедствието** е значително нарушаване на нормалното функциониране на обществото, предизвикано от природни явления и/или от човешка дейност и водещо до негативни последици за живота или здравето на населението, имуществото, икономиката и за околната среда, предотвратяването, овладяването и преодоляването на което надхвърля капацитета на системата за обслужване на обичайните дейности по защита на обществото.⁶

Д. Нешкова (2011) дефинира **бедствието** като събитие или поредица от събития, предизвикани от природни явления, инциденти, аварии или други извънредни обстоятелства, които засягат или застрашават живота и здравето на населението, имуществото или околната среда в размери, които изискват предприемането на мерки или участието на специализирани сили и използването на специални ресурси.⁷

Бедствените ситуации се съпътстват от разрушения, унищожаване на материални и културни ценности, различни по характер, тежест и комбинираност поражения за хора и животни, екологични промени. При възникване на бедствена ситуация се създава трудна обстановка – районите на бедствието може да са със специфични географски характеристики,

⁵ Бадев, В. Особенности на защитата на населението при бедствия, аварии и катастрофи във военно време. – В: Сб. доклади от годишна университетска научна конференция 1-2 юни 2017 г. Електронно издание. ИК НВУ „Васил Левски“. Велико Търново. 2017., с. 396

⁶ Закон за защита при бедствия. (Изм. и доп. ДВ. Бр. 60 от 07.07.2020 г.), Чл. 2.

⁷ Нешкова, Д. Защита на населението от бедствия и опазване на околната среда. УИ „Св св. Кирил и Методий“. Велико Търново. 2011., с. 11

да са градски или промишлени зони, в тях да живеят хора с различни демографски характеристики. Характерни за едно бедствие са внезапността, мащабите на разрушенията и заплахата за здравето на хората, ограничеността на ресурсите за справяне, които също могат да бъдат засегнати от бедствието. Организацията на действията и подготвеността на хората са ключови за възможността да се минимизират щетите в ситуация на бедствие.⁸

В психологическата наука за обозначаване на бедствената ситуация е въведено понятието **екстремална ситуация**.⁹ В нейната съдържателна същност се откроява *екстремността* и се определя като обективно обстоятелство и своеобразен вид ситуация (бедствена, критична или извънредна ситуация, травматично събитие, кризисна проява), с която личността взаимодейства. *Екстремалната ситуация* се характеризира като опасна, тежка, трудна или кризисна ситуация, застрашаваща здравето и живота на човека, която предизвиква различно по степен негативно преживяване и изисква определено поведение, действия, мерки и вземане на своевременни и адекватни решения по време на бедствието.

Бедственото положение е особено състояние, следствие на възникнало природно бедствие, авария и катастрофа с трайни последици, засягащи част от територията (области, общини) или цялата страна, изискващо прилагането на специални мерки за определен период, имащи за цел провеждане на мероприятия за намаляване на загубите и ликвидиране на последиците.¹⁰

Независимо от своята мащабност, *бедствието* променя значимо житейското функциониране на индивида. Бедствието, като природно явление или проявление на човешка дейност, винаги представлява (носи) заплахата за човека в такава степен, че се налага да се търси помощ от друго място (случайно преминаващи, специализирани спасителни екипи, доброволци). Критериите за бедствена ситуация се съсредоточават около: внезапност (ненадейност) на възникналото бедствие, създаване на изключително тежка обстановка и рязкото несъответствие между необходимите и налични средства (неподготвеност) за справяне с бедствието. Измеренията на бедствието, като криза в живота на хората, са взаимосвързани и с други такива, като: *бедствена или травматична криза*, които се изследват в контекста на бедствието, но не и в смисъл на жизнена криза, породени от социални обстоятелства (развод, заболяване, грабеж, нападение, улично или домашно насилие, междуличностни отношения и др.). Не са редки случаите, когато бедствията оказват негативни влияния на околната (природна) среда и изискват предприемането на специализирани мерки и използването на специални сили и ресурси.

Изучаваните и усвоявани основни понятия в учебната дисциплина „Култура на безопасност и защита при бедствия“ са фундаментът за постигане на професионалните и образователни цели на обучението. Тяхната обусловеност е предварително фиксирана от възприетата теоретична концепция, съобразно използваната специална лексика, при разгръщане на образователното съдържание. Разкриването на същността и основните специфики на използваните на научно и популярно равнище понятия допринасят за чистотата на понятийния апарат и за поясняване на смисъла с помощта на определение при утвърждаване на теоретичния корпус и приложен тезаурус на учебната дисциплина.

⁸ Манов, Б. Организиране на защитата на населението и националното стопанство при бедствия, аварии и катастрофи. – В: Сб. доклади от годишна университетска научна конференция 1-2 юни 2017 г. Електронно издание. ИК НВУ „Васил Левски“. Велико Търново. 2017., с. 499

⁹ В по-нататъшното изложение понятията „бедствена ситуация“ и „екстремална ситуация“ се използват като синоними (еквивалентни).

¹⁰ Драголов, Д., Ст. Стефанов, М. Колев и др. Защита на населението от аварии, природни бедствия и опазване на околната среда. УИ „Св. св. Кирил и Методий“ Велико Търново. 2007., с. 173

References:

1. Badev, V. Osobenosti na zashtitata na naselenieto pri bedstvia, avarii i katastrofi vav voenno vreme. – V: Sb. dokladi ot godishna universitetska nauchna konferentsia 1-2 yuni 2017 g. Elektronno izdanie. IK NVU „Vasil Levski“. Veliko Tarnovo. 2017., s. 396
2. Dragolov, D., St. Stefanov, M. Kolev i dr. Zashtita na naselenieto ot avarii, prirodni bedstvia i opazvane na okolnata sreda. UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“ Veliko Tarnovo. 2007., s. 173
3. Zakon za zashtita pri bedstvia. (Izm. i dop. DV, br. 60 ot 07. 07. 2020 g.); [https://www.mvr.bg/gdpbzn](https://www.mvr.bg/gdpbzn/direktsiyata/normativna-uredba/default) /direktsiyata/normativna-uredba/default; <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135540282> (12. 12. 2020 g.)
4. Manov, B. Organizirane na zashtitata na naselenieto i natsionalnoto stopanstvo pri bedstvia, avarii i katastrofi. – V: Sb. dokladi ot godishna universitetska nauchna konferentsia 1-2 yuni 2017 g. Elektronno izdanie. IK NVU „Vasil Levski“. Veliko Tarnovo. 2017., s. 499
5. Neshkova, D. Zashtita na naselenieto ot bedstvia i opazvane na okolnata sreda. UI „Sv sv. Kiril i Metodiy“. Veliko Tarnovo. 2011., s. 11
6. Plyakov, St. Peshehoden turizam. Izd. „Nauka i ikonomika“ Ikonomicheski universitet – Varna. Varna. 2014., s. 104
7. Ruseva, Tsv. Demografskata katastrofa v Bulgaria i neynite izmerenia. – V: Sb. dokladi ot godishna universitetska nauchna konferentsia 1-2 yuni 2017 g. Elektronno izdanie. IK NVU „Vasil Levski“. Veliko Tarnovo. 2017., s. 446-447